

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERĐİŐİ

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

|| Sayı/Issue zel Sayı 1 (Ekim/October 2023), s. 715-736.
|| Geliş Tarihi-Received: 10.09.2023
|| Kabul Tarihi-Accepted: 09.10.2023
|| Araştırma Makalesi-Research Article
|| ISSN: 2687-5675
|| DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1357888

Nihâni'nin Manzum Hac Seyâhatnâmesi

Nihâni's Pilgrimage Travelogue in Verse

Muhammet Emin ALTINIŐIK*

z

Dinî-Tasavvufi Türk edebiyatının mühim edebî türlerinden olan hac seyâhatnâmeleri, hac kabilelerinin güzergâhlarını (menâzil), hac ibadetinin farizalarını (menâsik), hac yolculuğu boyunca ziyaret edilen yerleri, şahit olunan hadiseleri ve hacca dair izlenimleri konu edinebilen manzum, mensur veya manzum-mensur olarak kaleme alınmış eserlerdir. Türk edebiyatında ilk örneklerine 13. yüzyılda tesadüf edilen bu türün 19. yüzyıla kadar devam ettiği ve irili ufaklı pek çok örneğinin verildiği bilinmektedir. Bu türe ait manzum örneklerden biri ise Nihâni mahlaslı bir şair tarafından kaleme alınan ve bugüne değin varlığından haberdar olunmayan hac seyâhatnâmesidir. Söz konusu bu eserde Nihâni'nin Anadolu'dan ayrılmasıyla başlayan hac yolculuğu sırasıyla Hama, şam ve Kudüs'e; oradan da Hicaz, Medine, Mekke'ye uzanmaktadır. Uğradığı şehirleri ve bu şehirlerde bulunan önemli ziyaret yerlerinin kendisinde uyandırdığı duyguları samimi ve lirik bir dille bendler halinde terennüm eden Nihâni, aralara farklı vezinlerle kaleme alınmış manzumeler de eklemiştir. Türk seyâhat edebiyatının kayıp halkalarından biri konumundaki Nihâni'nin Manzum Hac Seyâhatnâmesi üzerinde durulacak olan bu çalışmada söz konusu eser, dil, muhteva ve şekil bakımından çeşitli alt başlıklar altında ayrıntılı bir şekilde incelenecek ve eserin eviri yazılı metnine yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Nihâni, manzum hac seyâhatnâmeleri, hacc-nâme, dinî-tasavvufi Türk edebiyatı.

Abstract

Pilgrimage travel books, which are one of the significant literary genres of religious mystical Turkish literature are works written in verse, prose or verse-prose that may deal with the routes (menâzil) of pilgrim, the fards (menâsik) of pilgrimage, the places visited during the pilgrimage, the events witnessed and the impressions of the pilgrimage. It is known that this genre, the first examples of which were encountered in the 13th century in Turkish literature, extended until the 19th century, and many examples of it were given in large and small sizes. One of the verse examples of this genre is the pilgrimage travel book, which was written by a poet with the pseudonym Nihâni and whose existence was not known until today. In this work in question, the pilgrimage journey that started with Nihâni's departure from Anatolia; respectively extends to Hama, Damascus and Jerusalem, and from there to Hijaz, Medina and Mecca. Expressing the cities he visited and the feelings aroused in him by the important places of visit in these cities in a sincere and lyrical language, Nihâni also added poems written in different forms of meter and verse. In this study, which will focus on Nihâni's Manzum Hac Travelogue, which is one of the missing links of Turkish travel literature, the

* Dr. ğretim yesi, Erzurum Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Blm e-posta: emin.altinisik@erzurum.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5558-0426.

work in question will be examined in detail under various sub-titles in terms of language, content and form, and be compared with other pilgrimage travel books in verse written in this field before, and the translated text of the work will be included.

Keywords: Nihânî, pilgrimage travelogues in verse, hacc-nâme, religious mystical Turkish literature.

Giriş

Seyâhat edebiyatının önemli bir türü olan hac seyâhatnâmelerinin dinî-tasavvufî Türk edebiyatında manzum, mensur ve manzum-mensur karışık olmak üzere pek çok örneği bulunmaktadır. Bu türün büyük bir yekûnunu hac kafilesinin güzergâhını konu edinen menâzil-nâmeler ve hac ibadetinin farızalarına uygun biçimde yerine getirilmesini konu edinen menâsikü'l-hacler oluşturmaktadır (Yaran, 1996, s. 412). Hacı adayının geçtiği yollar, menziller güzergâhtaki şehirlerde bulunan dinî-tasavvufî kişiliklerin mezarları ile Şam, Kudüs, Mekke ve Medine'deki ziyaretgâhları ve hac ibadetini konu edinen bu tür eserler sosyal ve tarihî açıdan büyük öneme sahiptir (Güzel, 2014, s. 349). Edebiyatımızda bu türden hac el kitaplarının pek çok örneğine rastlamak mümkündür (Donuk, 2017; Kiraz, 2020). Bu alt türün dışında hacca gitmeye niyet edenler için bir rehber niteliğinde yazılmış manzum, mensur ve manzum-mensur karışık hac seyâhatnâmeleri de bulunmaktadır. Bahrî, Hasan Rıza'î, Cûdî ve Kâmil tarafından manzum olarak kaleme alınanlarının yanı sıra Abdurrahman Hibri, Kadri, Seyyid İbrahim Hanif tarafından mensur olarak yazılan eserler bu alt türe örnek olarak gösterilebilir (Coşkun, 2002 s. 6; Coşkun 2009, s. 13).

Osmanlı dönemi hac seyâhatnameleri üzerine kapsamlı bir doktora tezi hazırlayan Ozan Kolbaş, Türk edebiyatında Ahmed Fakih, Servet, Sulhî, Bahrî, Rızâ'î, Nâtık Mehmet Efendi, Cûdî, Mustafa el-Bosnevî, Kâmil, Fethî ve Hüsâmî'ye ait manzum; Hibri, Kadri, Hacı Âli Efendi, Evliyâ Çelebi, Mehmed Edib, Üsküdârî Mustafa Dede ve dört farklı meçhul müellife ait mensur; Fevrî, Nâbî ve Üsküdarlı Seyyid İbrahim Hanif'e ait manzum-mensur hac seyâhatnâmelerini tespit etmiştir (2021, s. 1-27). Bu isimler dışında bugüne değin varlığından haberdar olunmayan manzum bir hac seyâhatnâmesi kaleme alan diğer bir şair ise Nihânî'dir. Biyografisine dair elde malumat bulunmayan şairin manzum hac seyâhatnâmesini konu edinen bu çalışmada söz konusu eser dil, muhteva ve şekil bakımından çeşitli alt başlıklar altında ayrıntılı bir şekilde incelenecek ve iki nüshadan hareketle tenkitli olarak Latin harflerine aktarılacaktır.

Eserin Müellifi

Eserin müellifi Nihânî'nin biyografisini tespit etmeye yönelik yaptığımız araştırmalarda Türk edebiyatında Nihânî mahlasıyla şiirler kaleme alan pek çok şairin bulunması sebebiyle bir sonuca ulaşılamadı. Yakın zamanda tamamlanarak genel ağ ortamında hizmete sunulan ve 14.000'den fazla madde başı bulunan Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü Projesi (TEİS)'nde (<https://teis.yesevi.edu.tr/>), Nihânî mahlasıyla şiirler kaleme alan 14 şair vardır. Bunlardan hiçbirisinin seyâhatnâme türünde herhangi bir eseri olduğuna dair malumat bulunmamaktadır. Bu sebeple eserin hangi Nihânî'ye ait olduğunu tespit etmek hâlihazırda pek mümkün görünmemektedir. Öte taraftan manzum hac seyâhatnâmesinin kayıtlı bulunduğu yazma eserler kâğıt, mürekkep ve yazı bakımından incelendiğinde her iki mecmuanın da en geç 18. yüzyıla tarihlendirilebileceği değerlendirilmektedir. Bu da bu eserin müellifi Nihânî'nin bu yüzyılda yahut ondan önceki yüzyıllarda yaşamış olma ihtimalini ortaya koymaktadır. Her ne kadar şairin biyografisine dair bu tahminden öte bir bilgiye sahip olmasak da manzum hac seyâhatnâmesinin farklı hususiyetleri haiz mecmualarda kendine yer bulabilmiş olması, Nihânî'nin yaşadığı dönemin edebiyat mahfillerinde adı bilinen ve belirli bir okuyucu

kitlesine sahip bir şair olduğuna işaret etmektedir. Yine eserdeki dil, üslup ve biçimden hareketle Nihânî'nin daha çok dinî-tasavvufi edebiyat temsilcisi olduğunu; şiirlerinde estetik kaygılardan çok dinî duyguların ön plana çıktığını ifade etmek mümkündür.

Eserin Nüshaları

Nihânî'nin manzum hac seyâhatnâmesinin şu an için bilinen iki nüshası bulunmaktadır. Bunlardan ilki Vatikan Kütüphanesi Barberiniani Orientali Koleksiyonu 50 numarada bulunan bir mecmuanın 13^b-19^b varakları arasında yer almaktadır. Söz konusu bu mecmua 200x115 (160x90) mm ölçülerinde çehâr-gûşe bir cilt içerisinde ve ebrusu yıpranmıştır. 2^b-13^a varakları arasında müellifi meçhul ve sondan eksik "Hâzâ Kitâbun Risâleti'l-Cemî'" başlıklı mensur bir ilmihâl kitabı; 13^b-19^b varakları arasında, Nihânî'nin manzum hac seyâhatnâmesi; 21^a-53^b varakları arasında "Dâsitân-ı Duhter-i Şeyh Abdullâh" isimli müellifi meçhul mesnevi ve 58^a-135^b varakları arasında ise başı eksik çeşitli dinî konulara değinen bir eser bulunmaktadır. Mecmuadaki tüm eserler, nesih yazıyla yazılmasına rağmen farklı kalemlerden çıkmıştır ve mecmuanın hiçbir yerinde temellük veya ketebe kaydı yoktur (Altınışik ve Gözitok, 2021, s. 9). 13^b-19^b varakları arasında yer alan eserin her varağında 15 satır bulunmaktadır. Eserin başlıkları sürh, metni siyah mürekkep ve harekeli nesih bir yazıyla, samanî renk aharlı bir kâğıda istinsah olunmuştur.

Bir diğer nüsha ise Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi BY 7890/4 numarada yer alan mecmuanın 26^a-32^b varakları arasında yer almaktadır. Söz konusu bu mecmua 166x126 (130x77) mm ölçülerindedir ve ebru kaplı mukavva cildinin sırtı bordo pandizotla tamir olunmuştur. Daha çok manzum dinî hikâyeleri konu edinen bu mecmuanın 1^b-8^b varakları arasında müellifi meçhul manzum "Hikâyet-i İbrahim (a.s)"; 11^a-14^b varakları arasında Hz. Peygamber'in mucizatını anlatan bir manzume; 14^b-21^b varakları arasında Hz. Hüseyin'in vefatını anlatan manzum bir eser; 26^a-32^a varakları arasında Nihânî'nin manzum hac seyâhatnâmesi; 33^a-39^a varakları arasında manzum Veysel Karânî kıssası ve 39^a-145^b varakları arasında ise çeşitli dinî konuları işleyen Destân-ı Gögercin, Destân-ı Geyik gibi farklı başlıklarda manzum hikâyeler ve mesneviler bulunmaktadır. Söz konusu mecmua üzerine yüksek lisans tezleri hazırlanmıştır (Yıldız, 2018; Fidan, 2018).

Ayrıca yaptığımız araştırmalarda Nihânî'nin manzum seyâhatnâmesinin "Der-Beyân-ı Firâk-ı Ka'betu'l-lâh Şerrefeha'l-lâhu Te'âlâ" başlığı altında yer alan "El-firâk yâ Ka'beta'l-lâh el-firâk" mütekerrir mısralı manzumesi ile "Der-Beyân-ı Hîtab-ı Ka'betu'l-lâh Şerrefeha'l-lâhu Te'âlâ" başlığı altında yer alan "Merhabâ ey kara tonlu Ka'betu'l-lâh merhabâ" mütekerrir mısralı manzumesinin Yaşar Alparslan'ın hususi kütüphanesinde bulunan bir şiir mecmuasının 69^a-70^a varakları içinde yer aldığı belirlenmiştir. Söz konusu şiirler, bu mecmuayı konu edinen tezden hareketle metne dahil edilmiştir (İnciroğlu, 2018).¹

Eserin Nazım Şekli

Nihânî'nin manzum hac seyâhatnâmesi, dört mısralık bendler halinde kaleme alınmıştır. Eserin aruz vezni ile yazıldığı göz önünde bulundurulunca nazım şekline murabba demek mümkündür. Fakat bendlerin son mısralarının hemen hepsinin mütekerrir olduğu ve mütekerrir mısraların da zaman zaman değiştiği ve dönüşümlü bir şekilde kullanıldığı göz önünde bulundurulunca, nazım şeklinin klasik murabba

¹ Söz konusu mecmuanın görüntülerini gerek tez yazarından gerekse Yaşar Alparslan'dan temin etmeye çalıştıksa da Kahramanmaraş depremi sebebiyle bu mümkün olmadı. Bu vesile ile depremde vefat eden Yaşar Alparslan'a ve tüm vatandaşlarımıza Allah'tan rahmet dileriz.

formundan uzaklaşıp halk edebiyatı formlarına yaklaştığı ileri sürülebilir. Bunun dışında eserde yer alan ve daha çok şairin iç dünyasını dile getiren manzumeler konumundaki “Der-Beyân-ı Hasret-i Tarîk-i Ka’be Şerrefeha’l-lâhu ve’l-Medîne” ve “Der-Beyân-ı Medh-i Medîne-i Muṭahhara Şerrefeha’l-lâhu Te’alâ” başlıklı manzumelerin musammat gazel olarak da değerlendirilebileceğini ifade etmek gerekir. Diğer taraftan “Der-Ḥitâb-ı Ravza-i Ḥabîb-i Rabbü’l-‘Âlemîn” başlıklı manzumede şairin 5’li hece vezni kullandığını ve dörtlüklerin son mısralarında vezni bozan ve doldurma kelimeler olduğunu düşündüğümüz kelimeler bulunmaktadır. Bu kelimelere yer verilmesi manzumenin ezgili söylendiğini de göstermektedir. Ayrıca 5’li hece vezni ile yazılan bu manzumenin nazım şeklinin koşma olduğunu da söylemek gerekir.

Eserin Vezni

Eser, bir başlık dışında tamamen aruz vezni ile yazılmıştır. Hacimli bir eser olmamasına rağmen şairin 3 farklı bahirden 5 farklı aruz vezni kullandığı görülmektedir. Öte taraftan şairin vezni kullanmada mahir olmadığını; eser boyunca sık sık zihafa düştüğünü hatta pek çok mısradaki veznin aksadığını da ifade etmek gerekir. Eserde en çok kullanılan vezin Hezec bahrinin *mefâ’ilün mefâ’ilün fe’ülün* veznidir. 6 farklı manzumede kullanılan bu vezin aruzla yazan Türk halk edebiyatı şairleri ile klasik Türk edebiyatı şairlerinin tahkiye esaslı metinlerinde kullandıkları en yaygın vezinlerdendir. Ayrıca bu vezin 11’li hece vezni ile aynı hece sayısına sahip olması bakımından şiirlerini aruz vezni ile kaleme alan halk şairleri tarafından çokça kullanılmaktadır. Bu vezin dışında eserde kullanılan diğer aruz vezinleri ise şunlardır:

Tablo 1. Eserde Kullanılan Vezinler

Bahirler	Vezinler	Manzume Sayısı
1. Bahr-i Hezec	1. mefâ’ilün / mefâ’ilün/ fe’ülün	6
	2. mefâ’ilün / mefâ’ilün	2
2. Bahr-i Remel	3. fâ’ilâtün / fâ’ilâtün / fâ’ilâtün / fâ’ilün	1
	4. fâ’ilâtün / fâ’ilâtün / fâ’ilün	2
3. Bahr-i Recez	5. müstefilün / müstefilün	1

Bu aruz vezinleri dışında yalnızca bir manzumede hece vezni kullanılmıştır. “Der-Ḥitâb-ı Ravza-i Ḥabîb-i Rabbü’l-‘Âlemîn” başlıklı manzume 5’li hece ölçüsü ile kaleme alınmıştır. Fakat Vatikan nüshasında bu manzumenin her bendinin son mısrasında vezni bozan ve “doldurma sözcük” olduğunu düşündüğümüz bazı kelimeler bulunmaktadır. Buradan hareketle Nihânî'nin aruzla şiirler kaleme alan bir halk şairi olabileceği ihtimali üzerinde durmaktayız. Bu düşüncemizi destekler mahiyette, eser boyunca aruz veznine uymayan pek çok mısran bulunduğu görülmektedir. Bu durum da şairin aruz veznine tam manasıyla hâkim olmadığını göstermektedir. Bu sebeple kanaatimizce Nihânî'nin dinî-tasavvufî meşrepte bir halk şairi olma ihtimali onun bir klasik Türk edebiyatı şairi olma ihtimalinden daha yüksektir. Nitekim, Nihânî'nin manzumelerinde oldukça sade bir dil kullanması da bu ihtimali güçlendirmektedir.

Eserin Bölümleri ve Bend Sayısı

Manzum örneklerine nazaran son derece muhtasar olan bu seyâhatnâme bölümlere ayrılarak kaleme alınmıştır. Toplamda 11 bölümden oluşan eserde bölümler konularına göre “Der-Beyân-ı ...” şeklinde başlıklandırılmıştır. Her bölümün bend sayısı

farklılık arz ederken eser toplamda 111 bendden meydana gelmektedir. “**Der-Beyān-ı Medh-i Kudsi Şerif Şerrefeha'l-lāhu Kudsehu**” başlığıyla başlayan eserin bu bölümünde şairin Anadolu'dan ayrılarak önce Hama'ya oradan Şam'a oradan da Kudüs'e gidişi anlatılmaktadır. Gidilen şehirlerin ve ziyaret edilen mekânların anlatıldığı bu bölüm 16 bendden meydana gelmektedir. Nihânî çoğu zaman ziyaret edilen yerlere müstakil başlıklar açarak hissiyatını ve ziyaret mekânlarını anlatmaktadır. Nitekim Hz. Musa'nın Kudüs'teki mezarını ziyareti 3 bend halinde “**Der-Beyān-ı Medh-i Türbe-i Mūsā Şalavati Aleyhi ve Selāmuhu**” başlığıyla; Mescid-i Aksa ve Kubbetü's-sahra'nın ziyareti 12 bend halinde “**Der-Beyān-ı Medh-i Mescid-i Akşā ve Kubbe-i Şahrātu'l-lāh**” başlığıyla ve Hz. İbrahim'in mezarının ziyareti 8 bend halinde “**Der-Beyān-ı Medh-i Ravza-i Halīlū'r-Rahmān Aleyhi-ş-şalavātü Ve's-selām**” başlığında anlatılmıştır.

Eserin diğer bölümleri ise sırası ile şu şekildedir:

Der-Beyān-ı Hasret-i Tariḳ-i Ka'be Şerrefeha'l-lāhu ve'l-Medīne: Mekke ve Medine'ye doğru kavuşmak için yola çıkılacağı güne duyulan hasretin anlatıldığı 11 bendlik bölümdür.

Der-Beyān-ı Medh-i Tariḳe'l-Hicāz Yesserehü'l-lāhu Lenā Li-Cemī'i'l-Mü'minīn: Bütün hacı kafilesi ile birlikte Hicaz Bölgesi'ne doğru yola çıkılışın anlatıldığı 7 bendlik bölümdür.

Der-Beyān-ı Medh-i Medīne-i Muṭahhara Şerrefeha'l-lāhu Te'alā: Kafilenin Medine'ye varmasıyla şairin Medine şehri hakkındaki övgüsünü içeren 6 bendlik bölümdür.

Der-Beyān-ı Medh-i Ravza-i Resūlū'l-lāh Şalla'l-lāhu Aleyhi ve Sellem ve Der-Ḥitāb-ı Ravza-i Ḥabīb-i Rabbū'l-Ālemīn: Şairin Hz. Peygamber'in Ravza-i Mutahharası için kaleme almış olduğu biri 8 diğeri 11 bendlik medhiyelerin bulunduğu bölümlerdir.

Der-Beyān-ı Ḥitāb-ı Ka'betu'l-lāh Şerrefeha'l-lāhu Te'alā: Nihânî'nin Ka'be'ye kavuşmasını ve bu durumun onda ortaya çıkardığı hissiyatın anlatıldığı 7 bendlik bölümdür. Bu başlığın altına eklenen “Velehu Eyzan” ibaresi ile her bendde “Merḥabā ey ḳara ṭonlu Ka'betu'l-lāh merḥabā” mütekerrir mısraının tekrar ettiği 7 bendlik bir selamlama manzumesi kaleme alınmıştır.

Der-Beyān-ı Vedā'-ı Ka'betu'l-lāh Şerrefeha'l-lāhu Te'alā: Bu bölümde Nihânî'nin Ka'be'ye veda etmek üzere kaleme aldığı “Elvedā' yā Ka'beta'l-lāh elvedā'” mütekerrir mısralı 7 bendlik şiir yer alır.

Der-Beyān-ı Firāk-ı Ka'betu'l-lāh Şerrefeha'l-lāhu Te'alā: Şairin hac farizasını yerine getirip de Mekke'den ayrılığını terennüm eden “El-firāk yā Ka'beta'l-lāh el-firāk” mütekerrir mısralı 7 bendlik bir manzumeyi ihtiva eden son bölümdür.

Eserin Dil ve Üslup Özellikleri

Nihânî'nin kaleme aldığı hac seyâhatnamesi dil ve üslup açısından değerlendirildiğinde eserin son derece sade bir dille kaleme alındığı ve eserde samimi olduğu kadar lirik bir üslup benimsendiği gözlenmektedir. Eser boyunca hemen her mısraın didaktik kaygılardan, tasannudan uzak ve şairin halet-i ruhiyesine kifayet etmeye çalışan bir tarzda inşad edildiğini belirtmek gerekir. Şairin kullanmış olduğu bu üsluba aksayan vezinli ve zihafı mısralar; edebî sanatların kullanımındaki sınırlılık da eklenince şairin edebî kaygıları geri planda tuttuğu; yalnızca mübarek beldeleri görmenin kendisinde bıraktığı hislenişini şiirle terennüm etmek istediği hissedilmektedir. Bu açıdan eserin dil ve üslup noktasında klasik bir tarzının olmadığı ve eserin daha geniş kitlelerin

istifadesi yahut şairin hislenişine ortak olunması için yazılmış olabileceği kanaatindeyiz. Bu açıdan şairin eseri her ne kadar edebî açıdan mükemmel bir örnek olmasa da eserin ve daha ötesinde eserin bazı bölümlerinin, okuyucular tarafından beğenildiğini ve zaman içinde çeşitli vesilelerle yazılıp çoğaltıldığını eserden bölümler/şiiirler barındıran mecmualardan hareketle söylemek mümkündür. Eserde yer alan şiiirlerin muhtevası, anlatım tarzı ve söyleyiş biçimi de göz önünde bulundurulduğunda Nihânî'nin klasik bir divan şairi edasının ötesinde dinî-tasavvufi bir neşve ile şiiirlerini kaleme aldığını ileri sürebiliriz.

Eserde Anlatılan Hac Güzergâhı

Nihânî hac yolculuğuna Anadolu'dan başlayıp "nice karlı dağlar ve tepeler" aşarak önce Hama'ya ulaşmaktadır. Burada Nihânî'nin dikkatini çeken ilk husus "Muhammedî dolap"tır. Bilindiği üzere Suriye'nin Hama şehri barındırdığı su dolapları bir diğer adıyla nauralarıyla Medinetü'n-Nevâir (Su dolabı şehri) olarak anılır. Asi Nehri üzerinde kurulan bu su dolaplarının işlevi, nehir suyunu on altı metre yükseklikteki su kemerlerine taşıyarak şehrin su ihtiyacını karşılamak ve tarım arazileri için gerekli sulamayı sağlamaktır. Bu dolaplardan bugün sadece on yedisi ayakta (Alvan, 2020, s. 447). Farklı isimlerle anılan bu dolaplardan en büyüğü ise "Dolab-ı Muhammedî" adıyla bilinmektedir. Bugün çalışır durumdaki Dolab-ı Muhammedî'ye ait su kemeri üzerindeki Arapça kitabede mealen "Bu büyük ve kutsal naura, efendimiz Aydemir b. Abdullah eş-Şeyhî et-Türkî zamanında, H. 763'te (M. 1361-62) Ulu Cami'ye su ulaştırmak için inşa edilmiştir." yazılıdır (Alvan, 2020, s. 447). Bu dolabın çıkardığı sese karışan hacıların tekbir sesi Nihânî'de derin tesirler uyandırmıştır.

Hama'dan Şam'a giden hac kafilesi Şaban ayının 15. gecesi Berat Gecesi namazını mimari özellikleri, süslemelerindeki ihtişam ve haiz olduğu manevi değerleriyle bütün İslâm âleminde müstesna bir yere sahip olan ve Emevîler devrinde yapıldığı için Emeviyye Camii olarak bilinen bir diğer adıyla Câmî'u Benî Ümeyye'de (Yâzîcî, 1995, s. 108) kılmışlardır.

Şam'dan hareket eden hac kafilesi herhangi bir "yağmaya veya hırsızlığa" uğramadan Kudüs'e varır. Nihânî Kudüs'ü görünce "gözünün ve gönlünün aydınlandığını"; şehrin son derece "süslü ve hoş kokulu olduğunu", "hakkın kudretini gösterecek nimetlerle donatıldığını" ifade etmektedir. Burada öncelikle Müslümanların ilk kiblesi olan Mescid-i Aksa'ya ve Hz. Ömer tarafından yaptırılan Kubbetü's-sahra'ya giden Nihânî bu iki yapıyı "güneşle aya" benzeterek bu kutsal mabetlerin çevresinde güzel havuzların ve şadırvanların bulunduğunu; Selvan Suyu'nun tıpkı cennet suyu gibi aktığını; buradan su içenlerin şifa bulacağını ve her Müslümanın buraları görmesi gerektiğini son derece lirik bir dille ifade eder. Bu tavsiflerle yetinmeyen Nihânî, Mescid-i Aksa ve Kubbetü's-sahra için ayrı bir başlık açarak (20-31. bendler arası) buraların maddi ve manevi güzelliklerini uzun uzadıya anlatır. Bu iki mabedi ziyaretten sonra Nihânî Tur Dağı'na çıkar ve burada bulunan Râbiatü'l-Adeviyye'nin mezarını ve Hz. İsa'nın ayak izinin bulunduğu mekânı ziyaret eder. Bir başka gün Nihânî, Eriha şehriyle Kudüs arasında bulunan bir dağda vefat ettiği düşünülen Hz. Musa'nın -Selahaddin Eyyubî (ö. 1193)'nin 1187 yılında Kudüs'ü fethinin ardından yaptırdığı- mezarında dua eder. Yine Kudüs'ün el-Halîl şehrinde bulunan Halîlü'r-rahmân Cami'ine giderek burada Hz. İbrahim'in mezarını ziyaret eder. Bilindiği üzere Halîlü'r-rahmân Cami'inde Hz. İbrahim'le birlikte eşi Sare'nin, oğlu Hz. İshâk'ın, eşi Refika'nın, Hz. Yakup'un, hanımı Lea'nın ve Hz. Yusuf'un mezarları da bulunmaktadır. Nihânî "nebler türbesini" ziyaret ettiğini ve burada dualarda bulunduğunu belirtmektedir.

Kudüs ziyaretlerini nebiler türbesi ile sonlandıran Nihânî, hac kafilesinin toplanarak bugün Ürdün sınırları içinde yer alan Akabe'ye yola çıktığını ve "ağaçsız, gölgesiz ve susuz ovalar"dan geçen hacıların "pek çok zahmetle" Akabe'ye ulaştığını ifade eder. Burada ne kadar kaldığını ve nereleri ziyaret ettiğini beyan etmeyen Nihânî, Akabe'den, görmeyi çok arzu ettiği Medine'ye varışını, buranın maddi ve manevi güzelliklerini, "Geldük Medîne şehrine" mütekerrir mısralı şiiriyle son derece coşkun bir şekilde terennüm eder. Söz konusu şiirde Medine'ye Kadir Gecesi'nde ulaşıldığı ve ertesi gün de bayram olduğu ifade edilmektedir. Bu durumda Ramazan ayının 29 gün sürdüğü ve hac kafilesinin Şam'dan Medine'ye 44 günde geldiği ifade edilebilir. Şairin Medine'ye gelince vardığı ilk durak ise Hz. Peygamber'in mübarek Ravza-i Mutahhara'sı olur. Bu kutsal mekândan son derece etkilenen Nihânî, buranın faziletlerini, güzelliklerini ve kendisinde bıraktığı manevi hissiyatı "Der-Beyân-ı Medh-i Ravza-i Resûl'l-lâh Şalla'l-lâhu 'Aleyhi ve Sellem" ve "Der-Ĥitâb-ı Ravza-i Ĥabîb-i Rabbü'l-Âlemîn" başlıklı bölümlerde müstakil iki şiirle dillendirir.

Medine'den sonraki durak olan Mekke'ye Hz. Peygamber'in ruhanîyetinden ayrıldığı için "gözü kanlı yaşlarla" dolu yola çıkan Nihânî en sonunda Mekke'ye varır. İlk durak yeri olan Ka'be'ye varınca önce zezem kuyularına gider, ardından Hacerü'l-Esved'e yüz sürüp gözyaşları döker. Altın Oluk altında şükür namazları kılar, daha sonraki günler ise Mina ve Arafat'a giderek hac farizalarını yerine getiren Nihânî, "görmeden ölürüm" diye korktuğu topraklara kavuşmanın hissiyatını "Merĥabâ ey kara tonlu Ka'betu'l-lâh merĥabâ" mütekerrir mısralı şiiriyle terennüm ederken kutsal topraklardan ayrılışının üzüntüsünü ise "El-firâk yâ Ka'beta'l-lâh el-firâk" mütekerrir mısralı şiiriyle dile getirir.

Metinde geri dönüş güzergâhına dair herhangi bir bilgi yoktur ve metin şairin Ka'be'ye veda manzumesiyle sona ermektedir. Şairin takip ettiğini düşündüğümüz hac güzergâhı ise şu şekildedir:

Resim 1: Nihânî'nin Muhtemel Hac Güzergâhı²

² Bu harita hazırlanırken Google Haritalar'dan istifade edilmiştir. Hareket noktası olarak Anadolu'nun merkezi konumunda bulunan Konya vilayeti esas alınmıştır.

Tenkitli Metin³K26^a V13^b Der-Beyân-ı Medh-i Kuds-i Şerîf Şerrefeha'l-lâhu Kudsehu⁴

mefâ'ilün / mefâ'ilün/ fe'ülün

- 1 Koyup Rûm'ı teveccüh Kuds'e kıldum
Vişâl-i şevkile yanup yakıldum
Hâkuñ 'avniyle maşşudumı buldum
Şükür gördüm gelüp Kuds-i Şerîf'i

Nice qarlı tağ açup nice biller
Geçürdük dün ü gün şevkile yollar
Bu şehre beñzemez şâhım her iller
Şükür gördüm gelüp Kuds-i Şerîf'i⁵

- 3 Bu yoluñ zaħmetidür cümle ni'met⁶
Bunu sevenlerüñ başında devlet
İrişüp velîlerden bize himmet
Şükür gördüm gelüp Kuds-i Şerîf'i

K26^b

Yolumuz uğradı şehri Hamâ'ya
Muhammedî tolap döner havâya
Hâcılar tekbîri çıkar semâya
Şükür gördüm gelüp Kuds-i Şerîf'i

- 5 Hezârân cidd ü cehd ile tırışup
Berât namâzına Şâm'a irişüp
Câmi'-i Ümeyye'ye yüz sürişüp⁷
Şükür gördüm gelüp Kuds-i Şerîf'i

Yolumuz almadı uğrı harâmî
Dir idüm ki bu gözler hîç göre mi
Gözün nûri⁸ vü gönüller ârâmî
Ne hurremdür Hâk'ıñ Kuds-i Şerîf'i⁹

- 7 Göricek cân u dil oldı münevver
Yayılmış zînet ile hoş muşavver
Hudâ dostlarına kılsun müyesser
Şükür gördüm gelüp Kuds-i Şerîf'i¹⁰

V14^a

Nice ismi şerîf olmaya anuñ
Odur kâni bu dînün ü imânuñ
Odur şeksüz bilün ârâmî cânuñ
Şükür gördüm gelüp Kuds-i Şerîf'i¹¹

³ Eserin tenkitli metni oluşturulurken Vatikan nüshası V, Konya nüshası K ve Yaşar Alparslan nüshası Y şeklinde kısaltılmıştır. Transkripsiyonda genel teamüllere uyulmuş; metnin kolay takibi için bendler numaralandırılmış, vezne uymayan mısraların yanına * işareti konmuştur.

⁴ Başlık K'de şu şekildedir: Ziyâret-i Kuds-i Mübârek ve Medh-i Kuds-i Mübârek

⁵ Bu bend K'de yoktur.

⁶ ni'met: rahmet K

⁷ Bu mısra K'de şu şekildedir: Hâcılar ile gürüha karışdık

⁸ Metinde "gözler nûri" şeklinde yazılıdır. Vezin gereği yukarıdaki şekilde tamir olundu.

⁹ Bu bend K'de yoktur.

¹⁰ Bu bend K'de yoktur.

9 Toludur içi taşı ni'met ile
Bezemiş kudret-i Hağ zînet ile
Gören gözler anı dir devlet ile
Ne zîbâdur Hağ'uñ Kuds-i Şerîf'i¹²

İki mescid velî key ulu dergâh
Biri Akşâ vü biri Şahratu'l-lâh¹³
Naşîb eyledi ben miskîne Allâh
Şükür gördüm gelüp Kuds-i Şerîf'i¹⁴

11 Hezârân şükr ü minnet pâdişâha
Ki tuş etdi bizi bu toğrı râha
İki kûbbe bedeldür mihr ü mâha
Şükür gördüm gelüp Kuds-i Şerîf'i

Güzel havz u laţîf şadır-revânı
Harem içre aqup olmuş revânî
Ferah bulur içenüñ cism ü cânı
Şükür gördüm gelüp Kuds-i Şerîf'i

13 Açar cennet şuyıdır 'ayn-ı Selvân
Varan şıdkile bulur derde dermân
Naşîb ola göresin ey müselmân
Ne zîbâdur Hağ'uñ Kuds-i Şerîf'i

Hudâ lütf eyledi hem Tûr'a vardum
Mezâr-ı Râbi'a'yı anda gördüm
Nebî 'İsâ kademinde yüz urdum
Şükür gördüm gelüp Kuds-i Şerîf'i

15 Bunuñ medhî dil ile edinilmez
Bu cāy¹⁵ görmeyince kimse bilmez
Bilen kişi buña gelmese olmaz¹⁶
Şükür gördüm gelüp Kuds-i Şerîf'i

V14^b

16 Eger dostlar bu n'eydügin bileydi
'Ömürler harç edüp bunda kalaydı¹⁷
Dün ü gün zıkr idüp dā'im diyeydi
Ne zîbâdur¹⁸ Hağ'uñ Kuds-i Şerîf'i

Der-Beyân-ı Medh-i Türbe-i Mūsā Şalavâti 'Aleyhi ve Selâmuhu¹⁹

mefâ'îlün / mefâ'îlün/ fe'ülün

1 Hem andan varmışuz Mūsā Kelîm'e
Cihân varını şatun bir gelîme

¹¹ Bu bend K'de yoktur.

¹² Bu bend K'de yoktur.

¹³ Metinde "hazret Allâh" şeklinde yazılıdır.

¹⁴ 10.-14. bendler arası K'de yoktur.

¹⁵ Metinde "cāni" şeklinde yazılıdır.

¹⁶ K'de bu mısra şu şekildedir: Eger bilse kişi gelmese olmaz

¹⁷ K'de bu mısra şu şekildedir: Cihânda oldukça 'ömr bunda kalaydı

¹⁸ ne zîbâdur: şükür gördüm K

¹⁹ Başlık K'de yoktur.

Ziyâret kılan irmesün elîme²⁰
Bi-ḥamdi'l-lâh ki gördüm ol şerîfi²¹

Mezârını gören gözler sevinür
Aña varımayan cânlar yerinür
Melekler gölgesi anda görünür
Şükür Allâh'a gördüm ol şerîfi

- 3 **Nihâni** bu maqamuñ 'âşıkıdır
Buña inkâr iden şeksüz şakîdür
Sevenler ol ḥabîbi muttakîdür²²
Bi-ḥamdi'l-lâh ki gördüm ol şerîfi

Der-Beyân-ı Medḥ-i Mescid-i Aḳşâ ve Ḳubbe-i Şahrâtu'l-lâh

mefâ'ilün / mefâ'ilün

- K27^a** 1 Bu yolda cânile tırdum
Şükür maḳşûduma irdüm
Bi-ḥamdi'l-lâh gelüp gördüm
Güzeldür Mescid-i Aḳşâ

Nebînüñ kademi anda
Yir eyler sevgüsü cânda
Mediḥ etmek anı kanda
Şerîfdür Ḳubbe-i Şahrâ

- V15^a** 3 Görenden cân u dil ḳapmış
Anı seven Ḥaḳ'a ḳapmış
Süleymân-ı nebî yapmış
Güzeldür Mescid-i Aḳşâ

İderdüm görmek için zâr²³
Şevḳile olmışam bî-kâr*
Sekiz dîvâriyle per-gâr
Güzeldür Ḳubbe-i Şahrâ

- 5 Ne ḥod gözler anı görmiş
Ne diller ḥaberüñ virmiş
Ne bahtlı cân aña irmiş
Güzeldür Mescid-i Aḳşâ

Demürden nâr ağacıdır
Görenler anı ḥâcîdür
Resûlu'l-lâh mi'râcıdır*
Şerîfdür Ḳubbe-i Şahrâ

- 7 Nice yüz bin ḥâcî gelür²⁴
Yüzü sürüp namâz kıılır
Cân u gönül ḥayrân olur*

²⁰ K'de bu mısra şu şekildedir: Düşürdün medhini yâ Rab dilüme

²¹ Mütেকerrir bu mısra K'deki 3 bendin sonunda da şu şekildedir: Şükür gördüm gelüp Ḳuds-i Şerîf'i

²² Bu mısra K'de yoktur.

²³ zâr: râz V

²⁴ Bu mısra K'de yoktur.

Güzeldür Mescid-i Akşâ

Müzeyyendir beleklerden
Ümidim çok dileklerden
Degül hâlî meleklerden
Şerîfdür Kûbbe-i Şahrâ

K27^b 9 Odur 'aşıklara seyrân
Odur cân murğına tayrân
Gören anı kalur hayrân
Güzeldür Mescid-i Akşâ

V15^b Çîñî mermerle²⁵ yapısı
Altun şuyıla hepisi*
Andadur cennet kapısı*
Şerîfdür Kûbbe-i Şahrâ

11 Iraklardan giçen²⁶ yollar
Giçerler²⁷ tağlar u biller
Oğur medhin kamu diller
Güzeldür Mescid-i Akşâ

12 Mu'allak şöyle turmuşdur
Resûlu'l-lâh'ı görmüşdür
Yüzün izine urmuşdur
Şerîfdür Kûbbe-i Şahrâ

Der-Beyân-ı Medh-i Ravza-i Halîlü'r-Rahmân 'Aleyhi's-şalavâtü Ve's-Selâm²⁸

mefâ'ilün / mefâ'ilün / fe'ülün

1 Ziyâret eyleyüp bu cümleyi biz
Halîlü'l-lâh işigine diküp göz
Bi-ğamdi'l-lâh ki varup²⁹ sürmüşüz yüz
Halîl-i enbiyânuñ ravzasına³⁰

Hağ'a hamd ü şenâlar hem firāvân
Bizi peygâberine kıldı mihmân
Katı müştâkidüm irgürdi Sübhân
Halîl-i enbiyânuñ ravzasına

3 Muṭahhar eyle kalbündeki pası
Felek içürmedin zehrile taşı
Delîl oldı bize bir Tañrı hâşî³¹
Getürdi ol Halîl'ün ravzasına³²

Uyargıl h'âb-ı ğafletden gözümü
Anuñ medhinde toğrı kıl sözümü

²⁵ mermerle: mermerdür V

²⁶ giçen: çeküp V

²⁷ geçerler: aşup hem K

²⁸ Başlık K'de şu şekildedir: Der Beyân-ı Taht-ı Ka'betu'l-lâh ve Medh-i Halîlü'l-lâh

²⁹ ki varup: varuban K

³⁰ K'de bu mısra şu şekildedir: Halîlü'l-lâh Resûlüñ ravzasına

³¹ hâşî: dostı K

³² K'de bu mısra şu şekildedir: Halîl-i enbiyânuñ ravzasına

- K28^a** Şükür Hakk'a gelüp sürdüm yüzümü
O cedd-i Mustafâ'nuñ ravzasına³³
- V16^a** 5 Nice cân³⁴ görmeyüp müştâk olurlar
Haķuñ 'inâyeti olup gelürler³⁵
Niceler mâl ü cân İşar kıurlar
Halîl-i enbiyânuñ ravzasına
- Nisâlar hâşıdur hatunı Şâre
Nebî İshâk anuñ oğlı [vü] yâre
Yüzüñ ur cânla kim yürek ağara
Halîl-i enbiyânuñ ravzasına³⁶
- 7 Yatur Ya'ķüb gibi Yūsuf nebiyle
Ümîdüm bu gözüm yaşını sile
Ne maķşüduñ var ise anda dile
Yüzüñ ur ol nebîler türbesine³⁷
- 8 Bi-ħamdi'l-lâh ki ecelden³⁸ emândur
Ziyâret itdügüm sulţân-ı cândur
Nihâni 'aşık idi çok zamândur
Halîl-i enbiyânuñ ravzasına

Der-Beyân-ı Ħasret-i Tarîķ-i Ka'be Şerrefeha'l-lâhu Ve'l-Medîne³⁹

mefâ'ilün / mefâ'ilün

- K28^b** 1 Yazarım karadan⁴⁰ aķdan
Özenür bu gönül çokdan
Ümîdüm kesmezem Ħaķ'dan
Ki görem Ka'betu'l-lâhı
- İlâhî keremüñ boldur
Sen sulţân cümlesi kıldur*
Yine şâd et beni⁴¹ güldür
Göster Medîne şâhını
- 3 Dilerem anları görem
Yüzüm toprağına sürem
O maķşüduma da irem
Görem ben Ka'betu'l-lâhı
- Āb-ı zezem şuyun içem
Bu fânî dünyâdan giçem
İnşa'a'l-lâh imânla göçem*
Görem ben Ka'betu'l-lâhı

³³ K'de bu mısra şu şekildedir: Ħalîlu'l-lâh Resülün ravzasına

³⁴ nice cân: niceler K

³⁵ Bu mısra K'de bir alt mısra ile takdim-tehirlidir.

³⁶ Bu bend V'de yoktur.

³⁷ Bu bend V'de yoktur.

³⁸ ki ecelden: ecelden hem K

³⁹ Başlık K'de şu şekildedir: Der Beyân-ı Taht-ı Ka'betu'l-lâh

⁴⁰ karadan: karayı K

⁴¹ et beni: eyleyüp K

- V16^b**
- 5 Ḥabīb-i bā-şafā ḥaqqı
 ‘Aliyyü’l-Murtaza⁴² ḥaqqı
 O nūr-ı Muşafā⁴³ ḥaqqı
 Göster Medīne-i şāhını
- Dilerem ‘ömri anuñçün
 Dilerem rüzı anuñçün
 Dilerem sözi anuñçün
 Görem ben Ka‘betu’l-lāhı⁴⁴
- 7 Ebübekir ‘Ömer ‘Osmān
 Bulardur ümmete sulṭān⁴⁵
 Müyesser eyle yā Raḥmān⁴⁶
 Ki görem türbe-i şāhı⁴⁷
- Cihānı arduma atdum
 Bu miskīnlige el ḳatdum
 Yönüm ey Ḥaqq⁴⁸ saña ṭtdum
 Dilerem Ka‘betu’l-lāhı
- 9 Niyāz edüp ḳamu ḳullar
 Senüñ medḥüñdedür diller
 Dilekden açuben eller
 Dilerem Ka‘betu’l-lāhı⁴⁹
- Ḳuşağın didiler altün
 Ḳaradur örtüsi bütün
 Gerekmezdi cihān taḥtun
 Göreydüm Ka‘betu’l-lāhı
- 11 İlähī⁵⁰ bir güneh-kāram
 Velī raḥmetden umaram
 Ḳaçan ola ki ben varam
 Görem ol ravza-ı şāhı

K29^a Der-Beyān-ı Medḥ-i Ṭarīḳe’l-Ḥicāz Yesserehü’l-lāhu Lenā Li-Cemī’i’l-Mü’minin⁵¹

mefā’ilün / mefā’ilün / fe’ülün

- 1 Ḥudā oldı bu gönümün delīli
 Delīl olup götürdi ben zelīli
 Ziyāret eyleyüp Ḳuds-i Ḥalīl’i
 Şükür Allāh’a kim gitdüm⁵² Ḥicāz’a
- Çıḳup gitdük yola Şām illerinden

⁴² ‘Aliyyü’l-Murtaza: Aşḥāb-ı Aşfiyā K

⁴³ O nūr-ı Muşafā: Ḥadicetü’l-Kübrā K

⁴⁴ Bu bend K’de yoktur.

⁴⁵ K’de bu mısra şu şekildedir: ‘Alī-i Murtaza sulṭān

⁴⁶ Raḥmān: sulṭān K

⁴⁷ K’de bu mısra şu şekildedir: Göster Medīne-i şāhı

⁴⁸ Yönüm ey Ḥaqq: Yā Rab yüzüm K

⁴⁹ Bu bend ile 10. bend K’de takdim-tehirlidir.

⁵⁰ ilāhī: Nihānī K

⁵¹ Başlık K’de şu şekildedir: Der Beyān-ı Medḥ-i Ṭarīḳ-ı Ḥicāz

⁵² K’de metin boyunca “gitdük” şeklinde yazılmıştır.

- V17^a**
- Nesîm irişdi Ka'be yollarından
Aşuban qarlu qarlu billerinden
Şükür Allâh'a kim gitdüm Hicâz'a
- 3** Göñül umardı Haqq'dan bu naşîbi
Ki varup göreyidüm ol habîbi
Müyesser kıldı şaldı ben garîbi
Şükür ol Haqq'a⁵³ kim gitdüm Hicâz'a
- Qula sultândan⁵⁴ erişüp 'inâyet
Bu görkli yolu görmek zî-sa'âdet
Görem hem Ka'be'yi bulam sa'âdet
Şükür ol Haqq'a kim gitdüm Hicâz'a
- 5** 'Aqabe'yi inüp geçdi develer
Ağaçsuz gölgesüz şusuz ovalar
Çeker Ka'be için⁵⁵ zahmet yayalar
Şükür ol Haqq'a kim gitdüm Hicâz'a
- Ne hûb şehri-i müşerrefdür Medîne
Nice kâfirler anda geldi dîne
Dilerüz bize Haqq göstere gine
Şükür ol Haqq'a kim gitdüm Hicâz'a
- 7** Yönelde Ka'betu'l-lâh'[a] yönümüz⁵⁶
Gicemiz Qadr ü bayram gündüzümüz
Müselmânlaruz İslâm'dur dñümüz
Şükür ol Haqq'a kim gitdüm Hicâz'a
- 8** Emir hâc begidür bizim ulumuz
Mübârek sâyesindendür yolumuz
Yiyüp ni'metlerin du'â kıyoruz
Bi-ğamdi'l-lâh kim gitdüm Hicâz'a⁵⁷
- K29^b**

Der-Beyân-ı Medh-i Medîne-i Muṭahhara Şerrefeha'l-lâhu Te'alâ⁵⁸

müstef'ilün / müstef'ilün

- 1** Getür şalavât cānile⁵⁹
Geldük Medîne şehrine
Haqq'dan bize ihsānile
Geldük Medîne şehrine
- Güzel⁶⁰ ovalardur yanı
İçinde şāhuñ meskeni
Sevinür hācīlar cānı
Geldük Medîne şehrine

⁵³ 3.-7. bendler arasında "ol Haqq'a" ibaresi K'de "Allâh'a" şeklindedir.

⁵⁴ sultândan: Allâh'dan K

⁵⁵ Çeker Ka'be için: Ka'be için çeker K

⁵⁶ Her iki nüshada da mısra "Ka'betu'l-lâh'a yöneldi yönümüz" şeklinde kayıtlıdır. Vezin gereği takdim-tehir yapıldı.

⁵⁷ Bu bend V'de yoktur.

⁵⁸ Başlık K'de şu şekildedir: Der-Beyân-ı Medh-i Medîne-i Münevvere

⁵⁹ K'de bu mısra şu şekildedir: Şalavât getirüñ cāndan

⁶⁰ güzel: düpdüz K

- 3 Hakk'ıñ Habîb'i bundadır
Derdler tabîbi bundadır
Ümmet şefî'i bundadır
Geldük Medîne şehrine
- V17^b Şehr-i Medîne hoş mekân
Anda yatur fahr-ı cihân⁶¹
Tutma gönülde hiç gümâ[n]
Geldük Medîne şehrine
- 5 Kibr ü kîni cāndan götür
Çok çok şalavâtlar getir
Fahr-ı cihân anda yatur
Geldük Medîne şehrine
- 6 Düst kapusuna irmege
İşigine yüz sürmege
Cân kılca kaldı görmege
Geldük Medîne şehrine

Der-Beyân-ı Medh-i Ravza-i Resûl'l-lâh Şalla'l-lâhu 'Aleyhi ve Sellem⁶²

- mefâ'ilün / mefâ'ilün / fe'ülün**
- K30^b 1 Gönül şād ol ki şimdi geldüğüñ yir
Muhammed Muştafa'nuñ ravzasıdır
Gören⁶³ gözler anı cennet budur dir
O şâh-ı enbiyānuñ ravzasıdır⁶⁴
- Anuñ 'izzetine bu nüh⁶⁵ felekler
Yaradıldı⁶⁶ kamu ins ü melekler
Kabül olur kamu müşkül dilekler
O derdlüler tabîbi ravzasıdır
- 3 Dün ü gün ārzü kılp istediğüm
Yanup hicrānıla gamlar yidüğüm
Katı müştāk olup görsem didüğüm
O şâh-ı⁶⁷ enbiyānuñ ravzasıdır
- Yarın maşşerde kopucağ kıyāmet
Tutarsañ sünnetin eyler kifāyet
Yazuqlu ümmete kılpur şefā'at
Şefi'ü'l-müznibînüñ ravzasıdır
- 5 Yanındadır Ebübekr ü 'Ömer hem
Ziyāret kılan anları yimez gam
Dağı şevkile gözüm tlduran nem⁶⁸
O hatm-i mürselînüñ ravzasıdır

⁶¹ fahr-ı cihân: cān-ı cihân V

⁶² Başlık K'de şu şekildedir: Der-Beyân-ı Ravzatü'n-Nebî 'Aleyhi's-selām

⁶³ gören: gönülde K

⁶⁴ Metin boyunca K'de "ravzasına" şeklinde yazılıdır.

⁶⁵ bu nüh: bunda

⁶⁶ yaradıldı: yaradılmış K

⁶⁷ şâh-ı : hatm-i K

⁶⁸ V'de bu mısra şu şekildedir: Gözümi şevki ile tlduran nem

V18^a
 Göricek ravzayı⁶⁹ dîvâne oldum
 Yanar şan şem'e bir pervâne oldum
 Yanarsam yaraşur yâ pes ne oldum⁷⁰
 Dü 'âlem serverinüñ ravzasıdır⁷¹

7 Mübârek⁷² ravza üstünden çıkar nūr
 Şefâ'ati günâhlar kirini yur
 İçi taşu meleklerle tolu⁷³ hūr
 Muhibler rehberinüñ ravzasıdır⁷⁴

K30^b
8 Yaratdı kendü nūrından anı Hâk
 Hâbîbimsin didi ol Hâyı-yı mutlak⁷⁵
 Gözüñ aç gördüğüñ cânıla key bak
 O fâhr-i kâ'inâtin ravzasıdır⁷⁶

Der-Hitâb-ı Ravza-i Hâbîb-i Rabbü'l-'Âlemîn⁷⁷

5'li Hece Vezni⁷⁸

1 Sensin ol ma'sûm
 'Âleme ma'lûm
 Eyleme mahrûm
 (Beni) Yâ Resûla'l-lâh

Ey mu'azzam cân
 Ey mükerrer hân
 Dertlüyem dermân
 (Kıl meded) Yâ Resûla'l-lâh⁷⁹

3 Gelmişüz size
 Şefkat it bize
 'Aybumuz⁸⁰ yüze
 (Urma) Yâ Resûla'l-lâh

Şuçumu bildüm
 Peşimân oldum
 'Avf uma geldüm
 (Kabül it) Yâ Resûla'l-lâh

5 Zâ'if ümmetler
 Eyle himmetler
 Kıl şefâ'atler
 (Kerem kıl) Yâ Resûla'l-lâh

⁶⁹ ravzayı: ravza k

⁷⁰ K'de bu mısra şu şekildedir: Yanuban 'aşkıla dîvâne oldum

⁷¹ K'de bu mısra şu şekildedir: O şem'-i aşfiyânüñ ravzasıdır

⁷² mübarek: muṭahhar K

⁷³ meleklerle tolu: melekler tolıdur K

⁷⁴ K'de bu mısra şu şekildedir: O fâhr-i kâ'inâtuñ ravzasıdır

⁷⁵ K'de bu mısra şu şekildedir: Anı seven cihânı n'eyler ancağ

⁷⁶ K'de bu mısra şu şekildedir: O 'âlem serverinüñ ravzasıdır

⁷⁷ Başlık K'de şu şekildedir: Der-Beyân-ı Ravza-i Resûlu'l-lâh

⁷⁸ V'de bu manzumenin son dizelerinde yer alan dize başı kelimeler "doldurma kelimeler"dir. Bu sebeple vezni bozan kısımlar () içinde gösterildi. Bu kelimeler K'de yoktur.

⁷⁹ K'de bu bend, 3. bendle takdim-tehirlidir.

⁸⁰ 'aybumuz: 'ayb urma K

- Medīne şehri
Görmesün ƙahrı
Şefā'at bahri
(Senüñdür) Yā Resūla'l-lāh
- 7 Ravzañı gören
Şehrüñe iren
Cānını viren
(Ƙayırmaz) Yā Resūla'l-lāh⁸¹
- K31^a** Görmeyen seni
N'eylesün cānı
Ey kerem kāmı
(Muħammed) Yā Resūla'l-lāh
- 9 Yollaruñ irāƙ
Key ƙatı firāk
Cān saña müştāk
(Olupdur) Yā Resūla'l-lāh
- V18^b** Ravzañı gördüm
Yüzümü sürdüm
Murāda erdüm
(Şükürler) Yā Resūla'l-lāh⁸²
- 11 Ümmetüñ çoƙdur
Benden kem yoƙdur
Lütfüñ artuƙdur⁸³
(Esirge) Yā Resūla'l-lāh
- Der-Beyān-ı Hıtāb-ı Ka'betu'l-lāh Şerrefeha'l-lāhu Te'ālā⁸⁴**
- mefā'ılün / mefā'ılün / fe'ülün**
- 1 Çıƙup şehri Medīne'den yürüdük
Şanasın mūm olup şızdıƙ eridük
Beriyeye yollarına yüz sürüdük
Yetişdüƙ Ka'be'ye el-ħamdü li'l-lāh
- Dönüp arduma ƙarşu baƙa baƙa
Nebī'nüñ şevƙi bağrum⁸⁵ yaƙa yaƙa
Gözümüñ ƙanlı yaşı aƙa aƙa
Yetişdüƙ Ka'be'ye el-ħamdü li'l-lāh
- 3 Es-selāmu 'aleyke yā Ka'betu'l-lāh*
Şükür gösterdi baña seni Allāh⁸⁶
Ƙatı müştākıdum ben saña va'l-lāh
[Yetişdüƙ Ka'be'ye el-ħamdü li'l-lāh]

⁸¹ K'de bu bend şu şekildedir: Şehrüñe gelem / Nürünü görem / Cānımı virem / Yā Habīb Allāh

⁸² Bu bend K'de yoktur.

⁸³ K'de bu mısra şu şekildedir: Ne ƙılsañ Ğaƙdur

⁸⁴ Başlık K'de şu şekildedir: Der-Beyān-ı Hıtāb-ı Ravza-i Resūlu'l-lāh

⁸⁵ bağrum: beñzüm V

⁸⁶ Bu mısra K'de bir alt mısra ile takdim-tehirlidir.

- Ne lâyıķ kıl idüm ben bu mekāna⁸⁷
Müyesser eyledi Hâķ rāygāne
Beni hâķ itmedin devr ü zemāne
Yetişdük Ka'be'ye el-ħamdü li'l-lāh
- K31^b**
- 5 Āb-ı zemzem şuyuna irmek için
Çoğ ağlar ister idüm görmek için
Yüzümi işigine sürmek için
Yetişdüm Ka'be'ye el-ħamdü li'l-lāh
- 'Aceb dimeñ bu devrānuñ işine
Neler getirür insānuñ başına
Şükür sürdüm yüzüm Esved taşına⁸⁸
Yetişdüm Ka'be'ye el-ħamdü li'l-lāh
- V19^a**
- 7 Altün Oluķ'da kılduķ biz namāzı*
Çok etdük Hālîķ'a anda niyāzı
Bilür Allāh gönüllerdeki rāzı
Yetişdük Ka'be'ye el-ħamdü li'l-lāh
- Velehü Eyzan**
- fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilün**
- 1** Cān u dilden ey maķām-ı 'ālî-der-gāh merħabā
Özenürken saña cānum düşdi nāgāh merħabā
Hoş mübārekdür ki gelür saña bu rāh merħabā⁸⁹
Merħabā ey ķara tonlu Ka'betu'l-lāh merħabā
- Nice biñ biñ hācīlar müştāk olup saña⁹⁰ gelür
Niceler yoluñda cānımı fidā kıılır ölür⁹¹
Cānına dürlü⁹² şafālar her kim ol seni bulur
Merħabā ey ķara tonlu Ka'betu'l-lāh merħabā
- 3** Görmedin ölem diyü ķorkardı bu cānum seni
Çok şükür Allāh'a kim uş bunda getirür beni
Yaraşur kılsam fidā yoluñda bu cān u teni
Merħabā ey ķara tonlu Ka'betu'l-lāh merħabā
- Bunca biñ⁹³ biñ hācīlar gelüp seni eyler tavāf
Dört yanuñdan turuben secde kıılurlar şaf şaf
Ey nice suçlularuñ Hâķ suçumu eyler mu'āf
Merħabā ey ķara tonlu Ka'betu'l-lāh merħabā
- 5** Key katı a'lā vü heybetlü görünür gözlere
Vaşfını kimse diyemez zīrā sığmaz sözlere
İşigi dermān olupdur bu günāhkār yüzlere
- K32^a**

⁸⁷ V'de müstensih 3. bendin son mısraı ile 4. bendin ilk mısraını ihtiva eden satırı atlamış olmalıdır. K'den hareketle bu mısra eklendi.

⁸⁸ Esved taşına: işigine K

⁸⁹ K'de bu mısra şu şekildedir: Hoş mübārek rāh olup saña gelürler merħabā

⁹⁰ saña: - K

⁹¹ K'de bu mısra şu şekildedir: Niceler kıilup fidā cāniñ yoluñda ölür

⁹² dürlü: biñ K

⁹³ biñ: yüz K

Merhabā ey ƙara ƙonlu Ka‘betu’l-lāh merhabā

Köşesinde hoş yaraşmış ol Hacer Esved ƙaşı
Anda yüz sürüp hācīlar derdile döker yaşı
Ne sa‘ādetlüdür ol kim saña ƙarşı ƙor başı
Merhabā ey ƙara ƙonlu Ka‘betu’l-lāh merhabā

V19^b

- 7 Mīnā bāzārın geçüp ƙıƙdum ‘Arāfāt ƙağına
Baƙdum ol görklü maƙāmuñ şoluna vü şağına
Şanasın girdük önünde biz behiştüñ bāğına
Merhabā ey ƙara ƙonlu Ka‘betu’l-lāh merhabā

Der-Beyān-ı Vedā‘-ı Ka‘betu’l-lāh [Şerrefeha’l-lāhu Te‘ālā]⁹⁴

fā‘ilatün / fā‘ilatün / fā‘ilün

- 1 Ey maƙām içre maƙāmı Muştafā
İşgidür ehl-i ‘aşƙa ilticā
N’ideyin senden cüdā oldum cüdā
Elvedā‘ yā Ka‘bete’l-lāh⁹⁵ elvedā‘

Yididür şar[tı] ƙavāf-ı Ka‘be’nün
Aşlıdur seb‘a maƙām-ı Merve’nün
Bir daħı yüzüñ görem mi ben senüñ
Elvedā‘ yā Ka‘bete’l-lāh elvedā‘

- 3 Cān [u] dil nezdinde bulmuşken şafā
Hem ƙavāfuñ derde olmuşken şifā
Geldi fırƙat n’eyleyelüm ƙıl vefā
Elvedā‘ yā Ka‘bete’l-lāh elvedā‘

Sevdüğinden ayrılan ādem gibi
Gözlerinden yaş aƙan zezem gibi
Fırƙatüñ bükdi bilüm hāƙağ gibi
Elvedā‘ yā Ka‘bete’l-lāh elvedā‘

K32^b

- 5 Yapmış İbrāhīm nebi hoş bir maƙām
Anda ƙılurlar namāzı hāş u ‘ām
Ey mübārek Ka‘be hoş ƙal ve’s-selām
Elvedā‘ yā Ka‘bete’l-lāh elvedā‘

Ya İlāhī bir daħı göster bize
Ƙara ƙonm bir daħı sürem yüze
Ƙanda bulsam sencileyin bir ğazā
Elvedā‘ yā Ka‘bete’l-lāh elvedā‘

- 7 Yā İlāhī eyle⁹⁶ ağıyāra naşīb*
Ƙa[ra] ƙonlu Ka‘betu’l-lāh elvedā‘
Sende hoş ƙal ey Medīne-i Habīb
Elvedā‘ yā Ka‘bete’l-lāh elvedā‘

Der-Beyān-ı Firāk-ı Ka‘betu’l-lāh Şerrefeha’l-lāhu Te‘ālā⁹⁷

⁹⁴ Bu başlık sadece K’de vardır.

⁹⁵ Metin boyunca “Ka‘betu’l-lāh” şeklinde harekelidir.

⁹⁶ Metinde “eyleme” şeklindedir. Anlam ve vezin gereği değiştirildi.

fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün

- 1 Hâcîlar çün gitmege kıldı yarağ
Vuşlatuñla şād iken düşdi firāk
Devlet anuñ kim eder sende turağ⁹⁸
El-firāk yā Ka'beta'l-lāh el-firāk

Yola çıkdum hasretüñle giderem
Senden ayru ben bu cānı n'iderem
Ayrılığdan āh u efgān iderem
El-firāk yā Ka'beta'l-lāh el-firāk

- 3 Ben giderem gerçi bu cān andadur
Dertlüyem ben zīrā dermān andadur
Ne kılam ben çünki sultān andadır⁹⁹
[El-firāk yā Ka'beta'l-lāh el-firāk]

Fırkatüñden¹⁰⁰ gözlerim yaşı ağar
Şevküñ ile āhum eflāke çıkar
Derdile hicrān oğı bağrum yağar
El-firāk yā Ka'beta'l-lāh el-firāk¹⁰¹

- 5 Ey 'aceb bir dağı görem mi seni
Hasretüñle yā verem mi ki cānı
Dilerem Hağ etmeye mahrūm beni
El-firāk ey Ka'beta'l-lāh el-firāk

Sensin olan Hağret-i Hağğ'a habīb¹⁰²
Sensin olan cümle-i derde tabīb
Yā İlāhī yine görmek kııl nasīb
El-firāk ey Ka'beta'l-lāh el-firāk

- 7 Bir Nihānī hasta-i bī-çāreyem
Şehr-i sultāndan bugün āvāreyem
Yā Kerīm şal beni gine varayım
El-firāk yā Ka'beta'l-lāh el-firāk

Temmet**Sonuç**

Dinî-tasavvufî Türk edebiyatının önemli türlerinden olan ve *hacc-nâme* olarak da bilinen hac seyâhatnâmeleri, hacı adaylarının konakladığı menziller ve buralardaki dinî-tasavvufî şahsiyetlerin kabirleri ile Şam, Kudüs, Mekke ve Medine'deki ziyaret yerleri ve hac ibadeti hakkında kaleme alınan eserlerdir. Nihânî'nin hac yolculuğunu anlattığı eser de bu minval üzeredir. Hac görevini ifa etmek için Anadolu'dan ayrılan Nihânî eserinde sırasıyla Hama, Şam, Kudüs, Akabe, Medine ve Ka'be'yi ziyaret ederek yolculuk

⁹⁷ Bu manzume bir kısım değişikliklerle Y69^b'de geçmektedir. Bu manzume K'de yoktur.

⁹⁸ turağ: tavāf V

⁹⁹ V'de müstensih iki mısraı istinsah esnasında atlamıştır. Mütেকerrir mısra tarafımızca eklendi.

¹⁰⁰ fırkatüñden: ol fırkatüñe V

¹⁰¹ Metinde bu mısra yerine "Derdile hicrān oğı bağrum yağar" mısraı mükerreren yazılmıştır. Nazım şeklinden hareketle tekrar eden söz konusu mısra yerine mütেকerrir mısra eklendi.

¹⁰² habīb: karīb V

hakkında bilgiler verir. Nihânî'nin yolculuğa dair izlenimleri, yol hatıratından daha çok kutsal mekânların verdiği hissin bir hal tercümesidir.

Nihânî mahlaslı birden fazla şairin olması ve bu şairlerin hac seyâhatnâmesi kaleme alıp almadığının bilinmemesi, eserin müellifi hakkında bilgi edinmemizi zorlaştırmaktadır. Her iki yazma eserde de herhangi bir tarih bulunmaması eserin ne zaman yazıldığına dair bir çıkarımı zorlaştırmaktadır. Fakat çalışmaya konu olan yazma eserlerin fiziksel unsurlarından hareketle, Nihânî'nin 18. yüzyıl ve öncesinde yaşadığı tahmin edilmektedir.

Nihânî'nin manzum hac seyâhatnâmesinin şimdilik iki nüshası bilinmektedir. İlki Vatikan Kütüphanesi Barberiniani Orientali Koleksiyonu 50 numarada bulunan mecmuanın 13^b-19^b varakları arasındadır. Diğeri ise Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi BY 7890/4 numarada yer alan mecmuanın 26^a-32^b varakları arasında bulunmaktadır. Ayrıca Yaşar Alparslan'ın hususi kütüphanesinde yer alan mecmuanın 69^a-70^a arasında tespit edilen ve "El-firāk yâ Ka'beta'l-lâh el-firāk", "Merhabâ ey qara tonlu Ka'betu'l-lâh merhabâ" mısraları ile başlayan şiirlere de çalışmada yer verilmiştir.

11 bölümden oluşan eserde toplam 111 bend bulunmaktadır. Eserde beş farklı aruz vezni ile bir hece vezni yer almaktadır. Edebî kaygılardan uzak olan metinde aruz vezni ile yazılan manzumelerdeki vezne uymayan mısra sayısının fazla olması, şairin aruz veznine çok hâkim olmadığını göstermektedir. Yine doldurma kelimelerin yer aldığı şiirlerin müzikal formda olduğu da söylenebilir. Zira şiirde yer alan ve vezne uymayan bu doldurma kelimeler şiirin bir ezgi ile okunduğu ihtimalini de gözler önüne sermektedir.

Eserini oldukça sade bir üslupla kaleme alan Nihânî, eserinde dinî-tasavvufi meşrep bir halk şairi edası sergilemektedir. Dilinin sade olması şairin duygu ve düşünce dünyası hakkında da bilgi vermektedir. Sanat kaygısı gütmeyen halkın anlayabileceği bir anlatım tarzını benimseyen şair, kutsal mekânların önemine vurgu yaparak kendi şahsında Müslümanların hacca dair hasretini dile getirmektedir. Ayrıca seyâhatnâmede konaklar hakkında verilen bilgiler de dönemin sosyokültürel yapısını göstermesi bakımından önemlidir.

Kaynakça

- Altınışik M. E. ve Gözitok, M. A. (2021). *Dâsitân-ı Duhter-i Şeyh Abdullâh (İnceleme-Karşılaştırma-Metin Tıpkıbasım)*. Erzurum: Fenomen Yayıncılık.
- Alvan, T. (2020). Klasik Türk Şiirinde Dolab-Nâme Hakkında Mülâhazalar. *TUDED* 60(2), 443-476.
- Coşkun, M. (2002). *Manzum ve Mensur Osmanlı Hac Seyahatnâmeleri ve Nâbî'nin Tuhfetü'l-Harameyn'i*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Coşkun, M. (2009). Seyahatnâme (Türk Edebiyatı). *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 37, s. 13-16) Ankara: TDV Yayınları.
- Donuk, S. (2017). Sulhî'nin Manzum Hac Menâzilnâmesi. *Diovan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 18(18), 85-118.
- Fidan, M. (2018). *Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'ndeki BY7890/4 Numaralı Mecmuanın Transkripsiyonlu Metni ve İncelemesi (75b-145b)*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Güzel, A. (2014). *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- İnciroğlu, Y. (2018). XIX. Yüzyıla Ait Bir Şiir Mecmuası (V.: 1b-100b) (İnceleme-Metin Çeviri Yazısı-İndeks). Yüksek Lisans Tezi. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.
- Kiraz, S. (2021). İndî'nin Manzum Menâsik-i Hacc'ı (İnceleme Metin Dizin ve Sözlük). Erzurum: Fenomen Yayıncılık.
- Kolbaş, O. (2021). Esîrî'nin Hüsâm-nâme Adlı Manzum Hac Seyahat-Nâmesi (İnceleme-Metin Tenkidi-Nesre Çeviri-Açıklamalar-Sözlük-Özel Adlar Dizini). Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Yaran, R. (1996). Hac. TDV İslâm Ansiklopedisi (C. 11, s. 410-413). Ankara: TDV Yayınları.
- Yâzîcî, T. (1995). Emeviyye Camii. TDV İslâm Ansiklopedisi (C. 11, s. 108-109). İstanbul: TDV Yayınları.
- Yıldız, Ö. (2018). Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'ndeki BY7890/4 Numaralı Mecmuanın Transkripsiyonlu Metni ve İncelemesi (1b-75a). Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.